

Тема 1.2. Особисті немайнові права фізичних осіб **Семінарське заняття 4**

Тема: Зміст особистих немайнових прав

Мета: дослідити та розкрити зміст особистих немайнових прав у контексті аналізу їхніх ознак.

План

1. Зміст особистих немайнових прав та його найбільш характерні ознаки.
2. Класифікація особистих немайнових прав фізичних осіб
3. Здійснення особистих немайнових прав
4. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичних осіб

Ключові слова: особисті немайнові права, захист особистих немайнових прав, форми захисту, способи захисту, право на захист, суб'єкти захисту.

Реферати

1. «Статика та динаміка особистих немайнових прав фізичних осіб»
2. «Місце особистих немайнових прав в системі цивільного права України»
3. «Теоретико-правові та практично-прикладні аспекти правового регулювання особистих немайнових прав в Україні».
4. «Природа особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечує її природне існування»

Запитання і завдання для активізації пізнавальної діяльності студентів

1. На які види поділяються особисті немайнові права?
2. Назвіть основні ознаки особистих немайнових правовідносин.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

До першого питання. Варто зауважити, що змістом особистих немайнових правовідносин є відповідні особисті немайнові права, виникають щодо особистих немайнових благ, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, ім'я тощо. Треба також зазначити, що особисті немайнові блага не можуть регулюватися нормами права, оскільки вони є переважно природними благами (цінностями) й існують незалежно від того, врегульовані вони правом чи ні. Але внаслідок відповідної регуляції вони стають об'єктами певних особистих немайнових прав, що робить ці блага ще й юридично значимими.

Аналізуючи ст. 269 ЦК України, студенти мають зазначити, що особисті немайнові права – це юридично гарантовані можливості, які довічно належать кожній фізичній особі за законом і характеризуються немайновістю й особистісністю.

Студенти характеризуючи особисті немайнові права фізичної особи, повинні визначити їхні основні ознаки: 1) це право належить кожній особі, а це означає, що воно належить усім без винятку фізичним особам за умови, що наявність цього права в особі не суперечить вимогам законодавства (наприклад, право на опіку та піклування, будучи особистим немайновим правом, належить виключно малолітнім, неповнолітнім, недієздатним і особам, які обмежені в дієздатності (ст. 292 ЦК України)). При цьому всі особи рівні в можливості реалізації та охорони цих прав; 2) це право належить особі довічно а це означає, що воно належить фізичній особі з моменту народження або з іншого передбаченого законом моменту й аж до моменту смерті; 3) це право належить особі з народження або за законом, а це означає, що підставою його виникнення є факт народження або інший юридичний факт (подія або дія), передбачений законом. Більшість особистих немайнових прав виникає у фізичної особи з моменту народження, наприклад, право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність, ім'я тощо. Однак окремі види особистих немайнових прав можуть виникати в осіб і з іншого моменту, передбаченого законом, наприклад, право на донорство особа має лише з моменту досягнення повноліття, а право на зміну імені має особа, яка досягла 16 років, тощо; 4) це право є немайновим, а це означає, що в ньому відсутній майновий (економічний) зміст, тобто фактично неможливо визначити вартість цього права, відповідно, і блага, що є його об'єктом, у грошовому еквіваленті; 5) це право тісно пов'язане з фізичною особою, а це означає, що воно не може бути відчужене (як примусово, так і добровільно, як постійно, так і тимчасово) від особи-носія цих прав і/або передане іншим особам. Окрім того, на відміну від майнового права, від якого особа, згідно з ч. 3 ст. 12 ЦК України, може відмовитись, щодо особистого немайнового права така відмова недопустима, тобто особа може не реалізовувати особисте немайнове право, але відмовитись від нього вона не має права. Особлива увага звертається законодавцем на неможливість позбавлення особи цих прав з боку інших осіб. Здебільшого це стосується органів державної влади та місцевого

самоврядування, які, здійснюючи публічну владу, найбільш часто можуть втручатись у сферу особистих немайнових прав людини.

Окремо слід виділити та проаналізувати найбільш характерні його ознаки, як відсутність економічного змісту, нематеріальність, належність кожній людині, належність від народження чи за законом, тісна пов'язаність із фізичною особою, належність особі довічно.

Зміст особистих немайнових прав становить сукупність правомочностей (можливостей) особи-носія, які включають у себе як позитивні правомочності (можливість юридично визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага (благоволодіння) та використовувати його (благовикористання) в межах, в порядку і способом, що не суперечать закону та призначенню самого блага), так і негативні правомочності (вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати цього права), у тому числі правомочність захисту.

Також варто виділити, що до повноважень, які становлять загальний зміст особистих немайнових прав, ЦК України зараховує можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого особистого (приватного) життя (ст. 271 ЦК України).

Аналізуючи зміст особистих немайнових прав, також потрібно зауважити, що фізична особа не просто має повноваження визначати власну поведінку у сфері свого приватного життя, а вчиняти це вона може вільно та на власний розсуд. Це означає, що під час визначення своєї поведінки фізична особа користується тільки доброю волею і власними інтересами. І тому у випадку, коли поведінка зумовлюється іншими мотиваційними чинниками, наприклад, насильством, погрозою, обманом, або ж буде вчинятись не на власний розсуд фізичної особи, наприклад, під впливом наркотичного, алкогольного чи іншого сп'яніння, така поведінка може бути визнана неправомірною й такою, що не становить змісту особистого немайнового права.

Студенти повинні визначили, що змістом особистого немайнового права є можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері особистого (приватного) життя.

До другого питання.

Розкриваючи дане питання студенти повинні визначити та охарактеризувати ознаки особистих немайнових прав:

- а) права які належать кожній фізичній особі;
- б) права які належать фізичній особі від народження або за законом;
- в) права які не мають економічного змісту;
- г) права які тісно пов'язані з фізичною особою;
- д) права які належить особі довічно.

Потрібно також відмітити, що для того, щоб визначити певне право як особисте немайнове, необхідно сукупність усіх зазначених ознак. Наявність лише однієї з названих ознак ще не свідчить про те, що це право має природу особистого немайнового. Так, наприклад, аліментні права також наділені тісним зв'язком з особою-носієм, виникають на підставі передбаченій законом, однак відсутність інших загальнообов'язкових ознак не дає підстав зарахувати їх до особистих немайнових прав.

Проаналізувати особисті немайнові права, які включені в Конституцію України: право на життя (ст.27 КУ), право на охорону здоров'я (ст. 49 КУ), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 КУ), право на свободу та особисту недоторканість (ст. 29 КУ), право на повагу до гідності та честі (ст. 28 КУ), право на таємницю листування та іншої кореспонденції (ст. 31 КУ), право на недоторканість житла (ст. 30 КУ), право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування (ст. 33 КУ), право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54 КУ).

Для зручної правозастосування зазначені особисті немайнові права класифікують залежно від їх цільового призначення на:

- особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (глава 21 ЦК);
- особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (глава 22 ЦК)

Студенти повинні навести приклади та інші наукові погляди на класифікацію особистого немайнового права, тому що серед науковців немає єдиної точки зору щодо однаковості критерію класифікації особистих немайнових прав.

Проаналізувати особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують соціальне буття людини: право на ім'я; право на честь, гідність та ділову репутацію; право на індивідуальність; право на зображення та голос; право на особисте життя; право на особисті папери та таємницю

кореспонденції; право на інформацію; право на свободу творчості; право на вибір роду занять; право на місце проживання; право на недоторканність житла; право на пересування; право на свободу об'єднань; право на мирні зібрання.

Також студенти повинні зосередити свою увагу та розкрити права, які забезпечують природне існування фізичної особи, якими фізична особа володіє довічно (ст. 281-293 ЦКУ), тобто право на: невід'ємне право на життя; усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю; охорону здоров'я; медичну допомогу; інформацію про стан свого здоров'я та її таємницю; свободу та особисту недоторканність; донорство; сім'ю та підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того де вони перебувають; опіку або піклування; безпечне для життя і здоров'я довкілля;

До третього питання. Розкриваючи дане питання студенти повинні визначити поняття та умови здійснення особистих немайнових прав. Також варто зазначити, що здійснення особистих немайнових прав фізичної особи підпорядковується загальним правилам стосовно здійснення цивільних прав, установленим ст. 12 ЦК України. Крім того, важливим є те, що здійснення особистих немайнових прав - це одна зі стадій їх реалізації, під час якої фізична особа, вчиняючи юридичне значимі діяння (дії або бездіяльність), безпосередньо або через інших осіб трансформує об'єктивно існуюче право у вигляді норми права в право суб'єктивне у вигляді створених для себе прав та обов'язків.

Розглядаючи здійснення особистих немайнових прав, варто виділити, що до умов такого здійснення слід відносити те, що: 1) особа повинна бути наділена необхідною цивільною правосдатністю; 2) особа повинна бути наділена необхідним обсягом цивільної дієздатності; 3) поведінка щодо здійснення своїх цивільних прав повинна відповідати принципам здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Окремо слід зупинитись на принципах та гарантіях здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб».

Дослідити особливості здійснення особистих немайнових прав інтелектуальної власності.

Також слід додати, що з огляду на те що, згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України, головним обов'язком держави Україна є утвердження й забезпечення прав і свобод людини, то в розвиток цього положення ЦК України зобов'язує органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень, якими вони наділені відповідно до Конституції України та інших законів, забезпечувати здійснення фізичною особою особистих немайнових прав. При цьому це забезпечення має відбуватися не лише шляхом заборон щодо порушення цими органами тих чи інших особистих немайнових прав фізичних осіб, а й шляхом покладення на них обов'язку здійснювати відповідні діяння, які спрямовані на допомогу фізичним особам у здійсненні та захисті цих прав.

При цьому, окрім покладених на ці органи повноважень, повинні бути передбачені спеціальні процедури чи правила, які впорядковують забезпечення здійснення фізичною особою її особистих немайнових прав. Так, наприклад, для забезпечення здійснення особою права на охорону

До четвертого питання. Розкриваючи дане питання студенти мають зазначити, що основною метою цивільно-правового захисту є відновлення прав суб'єктів, чиї права порушені.

Право на захист є суб'єктивним правом особи, що складається із правомочностей уповноваженої особи: права на свої дії (застосовувати захист чи не застосовувати); права на чужі дії — (вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи); звертатися до юрисдикційного органу або вдатися до самозахисту у випадку не виконання зобов'язаною особою свого обов'язку. Цей обов'язок може бути активним (як правило у відносних правовідносинах), проте в більшості випадків коли мова йдеться про абсолютні правовідносини є пасивним (не втручатися в особисте та сімейне життя особи, не розголошувати лікарську таємницю, не порушувати таємницю листування, телефонних розмов, тощо).

Право на захист виникає у особи у разі порушення особистого немайнового права, його невизнання, оспорювання або реальної загрози порушення цього права.

Окремо слід зупинитися на завданні захисту — поновлення порушеного права, усунення перешкод у його здійсненні, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди. Варто підкреслити проблематичність поновлення особистого немайнового права.

Також варто визначити форми захисту особистих немайнових прав та проаналізувати їх види (традиційно поділяють на юрисдикційні і неюрисдикційні). Слід зазначити, що цивілістами запропоновано і інші підходи до класифікації.

Важливо проаналізувати способи захисту доречно поділяти на загальні і спеціальні, що і відображено в сучасному цивільному законодавстві. До загальних способів відносять: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дій, що порушують право особи, відновлення становища,

що існувало до порушення права, відшкодування матеріальної і моральної шкоди, визнання незаконним рішення органу влади або органу місцевого самоврядування. Спеціальними способами законодавець визначив спростування недостовірної інформації; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, право на відповідь, право на вилучення і заміну документа, яким порушено особисте немайнове право особи.

Слід підкреслити, враховуючи різноманіття особистих немайнових прав, необхідно зазначити, що форму захисту і спосіб захисту необхідно обирати в кожному окремому випадку, орієнтуючись наскільки він буде доречним і ефективним. Особа може обрати сукупність засобів, як загальних так і спеціальних. В будь якому випадку можливо і застосування відшкодування завданої шкоди як моральної, так і матеріальної.